

Referanser:

Arkivsak: 24/01239-6

Saksdokumenter:

Oppfølging av rapport om Dnk i møte med jødedom og jøder

Oppfølging av utredning om Den norske kirke i møte med jødedom og jøder

Sammendrag

I april mottok Bispemøtet og Mellomkirkelig råd utredningen *Den norske kirke i møte med jødedom og jøder*. Utredningen var sluttproduktet til en arbeidsgruppe nedsatt av Bispemøtet og Mellomkirkelig råd i 2021. Som en første respons på utredningen, arrangerte Bispemøtet og Mellomkirkelig råd et internt seminar om rapporten i mai, og Bispemøtet hadde innledende samtaler på sitt møte den 15. mai (BM 28/24).

Denne saken er en oppfølging av vedtak gjort i mai, og legger opp til at Bispemøtet skal fatte flere konkrete vedtak som direkte oppfølging av anbefalinger fra utredningen. Denne oppfølgingen skjer i samråd med Mellomkirkelig råd, som behandlet utredningen på sitt møte 23.-24. september 2024.

Forslag til vedtak

Bispemøtet har behandlet utredningen *Den norske kirke i møte med jødedom og jøder* og ber om at:

1. Kurs om Den norske kirkes forhold til jødedom og jøder som planlegges gjennomført på TF prioriteres i de regionale etterutdanningsutvalgene, og at de enkelte bispedømmer ser til at kunnskap derifra deles i prostier og menigheter.
2. Bispemøtets sekretariat, i samarbeid med Kirkerådets sekretariat, arbeider videre med kompetanseheving omkring jødedom som del av bibelformidling i kirkens barne- og ungdomsarbeid.
3. Det forberedes en egen sak til Bispemøtet omkring oppfølging av anbefaling om å ta et oppgjør med antisemittisme i kirkelige praksiser, med særlig vekt på mellomkrigstiden.
4. Menigheter i Den norske kirke oppfordres til å markere deportasjonsdagen den 26. november. Dette kan skje enten i form av markering på selve dagen, eller som en del av tilstøtende søndagsgudstjeneste, i 2024 fortrinnsvis Kristi kongedag/domssøndag

24. november. Til markeringen kan liturgisk materiale utviklet av Kirkerådet/Nemnd for gudstjenesteliv benyttes.
5. Bispemøtet oppfordrer menigheter og bispedømmer til å øke sin kunnskap om jødisk liv og historie i sine sammenhenger. Biskopene påser at dette følges opp i sine respektive bispedømmer.
  6. Teologisk nemnd bes om å arbeide med erstatningsteologi, bekreftelses- og utvidelsesmodeller, misjon overfor jøder, og en teologisk nytenkning omkring Den norske kirkes forhold til jødedom og jøder.
  7. Mellomkirkelig råd arbeider videre med jødisk-kristent dialogarbeid, nasjonalt og internasjonalt og involverer Bispemøtet i dette.

Saksorientering

Bakgrunn

Et utvalg nedsatt av Bispemøtet og Mellomkirkelig råd presenterte den 5. april 2024 utredningen *Den norske kirke i møte med jødedom og jøder. En kritisk gjennomgang med vekt på historiske, teologiske og menneskerettslige perspektiver*. Utvalget ble ledet av sokneprest Endre Fyllingsnes og Bispemøtet og Mellomkirkelig råd har bidratt med sekretærfunksjoner. Som en første oppfølging av rapporten, arrangerte Bispemøtet og Mellomkirkelig råd et internt seminar 14. mai 2024, med påfølgende samtale blant biskopene på deres møte 15. mai. På bakgrunn av dette, og med utgangspunkt i dialog mellom sekretariatene i Bispemøtet og Mellomkirkelig råd omkring oppgavefordeling, skal biskopene gjennom denne saken for første gang realitetsbehandle utredningen.

Utredningen ligger tilgjengelig på nett: <https://www.kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/utredning-den-norske-kirke-i-mote-med-jodedom-og-joder/>. Ettersom innholdet i utredningen forutsettes kjent blant biskopene, gis det ikke noen helhetlig gjennomgang av de ulike kapitlene. Heller vil saksdokumentet rette seg inn mot anbefalingene som gis, omkring ansvarsfordeling mellom Mellomkirkelig råd og Bispemøtet, og hvordan Bispemøtet kan følge opp arbeidet videre.

Utredningen har et eget kapittel med samlede anbefalinger (kapittel 13), hvor disse er tematisk inndelt i fem kategorier: 1) Mer kunnskap 2) Kamp mot antisemittisme og stereotypisering 3) Oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring 4) Teologisk nytenkning 5) Mer dialog. Disse kategoriene foreslås å danne rammeverket for oppfølgingsarbeidet.

Anbefalinger fra utvalget

Med utgangspunkt i de fem overnevnte kategoriene, gir utredningen en liste med 20 kulepunkter med anbefalinger. Anbefalingene har ulik karakter, med varierende grad av konkretisering, tydelighet og tidshorisont. Noen av punktene kan iverksettes umiddelbart, mens andre i større grad må modnes frem over tid.

Oversikt over de samlede anbefalinger (hentet fra utredningen):

Mer kunnskap:

- Den norske kirkes ledere, ansatte, tillitsvalgte og medlemmer trenger økt kunnskap om jødedom, jødisk liv og kultur, historien til norske jøder og jødisk-kristne relasjoner. Den norske kirke bør ta initiativ til at disse perspektivene blir en integrert del i etterutdanningsprogram for kirkelig ansatte og i utdanningen av kirkelige medarbeidere.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør oppfordre bispedømmer og lokalkirker til å søke kunnskap om jødisk historie og liv i sine respektive lokale/regionale sammenhenger.

- Den norske kirkes ledere og ansatte trenger mer kunnskap om Den norske kirkes antijødiske historie og om hvordan denne er en utfordring også for jødisk-kristne relasjoner i dag. Bispemøtet har ikke tatt et tilstrekkelig oppgjør med at antijødiske holdninger preget store deler av kirken i mellomkrigstiden. Utvalget oppfordrer Den norske kirke, i samarbeid med relevante fagmiljøer, til ytterligere forskning på sin historie overfor jøder.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør foreta en kvalitativ undersøkelse av alle sine uttalelser og medieutspill om Israel og Palestina for å få bedre kunnskap om hvordan de kommuniserer om denne konflikten.

Kamp mot antisemittisme og stereotypisering

- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke dialogen med jøder i og utenfor Norge – og andre tros- og livssynsminoriteter – og samarbeide med relevante kompetansemiljøer om hvordan kirken best kan bidra til å identifisere og bekjempe antisemittiske holdninger og ytringer som en del av et større antirasistisk arbeid.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd må ta ansvar for at det bygges et bedre forsvarsverk mot antisemittiske troper og holdninger i Den norske kirke. Det trengs mer bevissthet i Den norske kirke om hvordan antijødiske forestillinger kommer til uttrykk i språklige fremstillinger av konflikten mellom Israel og Palestina.
- Aktører i Den norske kirke bør i kommunikasjonen om Israel-Palestina-konflikten unngå bruk av religiøse symboler og bibelske metaforer, som lett kan aktivere gamle antijødiske forestillinger fra kirkens historie. Utvalget anbefaler at kirkelig kritikk av okkupasjonen og menneskerettighetsbrudd i denne konflikten først og fremst artikuleres i et menneskerettslig og allment språk.
- Bispemøtet, Mellomkirkelig råd og andre aktører i Den norske kirke bør styrke bevisstheten om hvordan et sterkt engasjement i Israel-Palestina-konflikten kan skape blindsoner relatert til ensidige fremstillinger og fiendebilder.
- Utvalget anbefaler at Den norske kirke innfører deportasjonsdagen 26. november som en egen dag i kirkeåret med liturgiske elementer, tekstrekker og ressurser. Den norske kirkes menigheter bør oppfordres til å markere dagen i gudstjenester og ta initiativ til eller delta på lokale markeringer i samarbeid med kommuner, historielag og andre aktører.

Oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring

- Det gjenstår fortsatt et stort arbeid i kirken med å kartlegge, analysere og konfrontere praksiser som bygger på og viderefører erstatningsteologiske motiver og tankefigurer. Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør utarbeide en handlingsplan for hvordan forkynnelse, trosopplæring og kirkemusikk i Den norske kirke i dag ikke skal bidra til stereotypisering, karikering og usynliggjøring av jøder og jødisk tradisjon.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør sørge for at det utvikles homiletisk ressursmaterieell som bidrar til større bevissthet om problematiske bibeltekster og bibelfortolkninger når det gjelder teologi om jøder, og som kan stimulere til gode måter å tolke slike bibeltekster på i dag.
- Bispemøtet og Kirkerådet bør bidra til økt forståelse for Det gamle testamentets betydning for kristen teologi i dag og legge til rette for at Det gamle testamentet benyttes mer regelmessig i gudstjenesteliv, forkynnelse og bibelformidling. Dette bør bli en integrert del i Den norske kirkes etterutdanningsprogram for kirkelig ansatte og i utdanningen av kirkelige medarbeidere.

Teologisk nytenkning:

- Det er behov for mer teologisk arbeid om hva kirkens jødiske røtter, Det gamle testamentet og Det nye testamentets jødiske kontekst betyr for kirken i dag. Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør etterlyse eller selv initiere mer arbeid om kristen selvforståelse i møte med jødedom og jøder. Kirken bør i større grad enn tidligere utforske bekreftelses- og utvidelsesmodeller knyttet til forholdet mellom jødisk og kristen tradisjon og samtidig ivareta respekten for det som er særegent jødisk.

- Bispemøtet bør bidra til at det utvikles ressurser som gir prester og ansatte i kirkelig undervisning frimodighet og trygghet til å formidle en sunn eskatologi, som en motvekt til apokalyptiske og dispensasjonalistiske tilnærminger.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke kontakten med jesustroende jøder. Møter med jesustroende jøder og deres teologiske tenkning vil både kunne berike og utfordre tradisjonelle teologiske forestillinger.

Mer dialog:

- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd oppfordres til å styrke dialogen med de jødiske trossamfunnene i Norge. Å bygge gode relasjoner bør prioriteres. Kirken må fortsette sitt menneskerettslige arbeid for jødernes trosfrihet i Norge både i egen regi og gjennom Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.
- Mellomkirkelig råd bør initiere en evaluering av dialogarbeidet som allerede har foregått mellom jødiske miljøer og Den norske kirke i Oslo og Trondheim for å få et bedre kunnskapsgrunnlag for arbeidet fremover.
- Mellomkirkelig råd oppfordres til å inkludere mer teologisk-orienterte samtaler og dialoger med jødiske miljøer, inkludert samtaler om bibelske tekster.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke relasjonen til International Council of Christians and Jews (ICCJ) og fortsette dialogen om henholdsvis jødisk og kristen selvforståelse, både i Norge og internasjonalt.
- Mellomkirkelig råd oppfordres til dialog med jøder, muslimer og kristne – både i Norge og internasjonalt – om ulike måter å forstå sionisme på. Rådet oppfordres også til dialog med norske jøder og muslimer om hvordan man best kan snakke om og engasjere seg i Israel-Palestina-konflikten uten å bidra til rasisme, stereotypisering og hat.

Ansvarsfordeling

Bispemøtet (BM) og Mellomkirkelig råd (MKR) står i nær dialog om oppfølging av utredningen. Ansvarsområdene til BM og MKR er til dels overlappende, og flere av anbefalingene fordrer at det gjøres et arbeid i begge organer. En ansvarsfordeling kan derfor ikke gjøres på en renskåret måte, men avhenger av kontinuerlig dialog og samarbeid. Videre belyser utredningen tematikker som berører mange av kirkens aktiviteter og områder, og det forutsettes at også organer og utvalg som ikke ligger direkte under BM eller MKR er i befattning med utredningen. Dette er også tilfelle for organisasjoner og læresteder som ligger utenfor Den norske kirkes virksomhet. Deler av oppfølgingsarbeidet vil derfor ligge utenfor BM og MKR, men som oppdragsgivere til, og mottakere av, utredningen har disse organene et særlig ansvar for å se til at utredningen får nødvendig gjennomslagskraft.

Det er imidlertid noen ansvarsfordelinger som kan gjøres mellom BM og MKR. Dette gjelder særlig for dialogarbeid og internasjonalt engasjement som ligger som en kjerneoppgave for MKR. Videre har Bispemøtet som læreorgan en særlig forpliktelse på å utvikle en sunn og god teologi for Den norske kirke, og en særskilt rolle i utviklingen av kirkens liturgier. Videre har de gjennom sitt tilsyn et ansvar for å legge til rette for faglig utvikling slik at vigslede medarbeidere kan oppfylle de forpliktelsene de inngår gjennom vigslingsløftet.

Det er i samråd med MKR utviklet et arbeidsdokument som tydeliggjør hvilke tiltak som iverksettes, hvilke målgrupper som skal nås og hvilket tidsperspektiv en ser for seg. Malen til dokumentet ligger vedlagt, men gitt dets funksjon som et levende dokument holdes innholdet unntatt offentlighet ettersom det stadig vil bli gjort endringer.

Oppfølging

Anbefalingene fra utvalget er tematisk inndelt, og BMs og MKRs oppfølging vil følge denne inndelingen. Samtidig må det i en praktisk tilrettelagt oppfølging nødvendigvis være en overlapp mellom de ulike anbefalingene, i tillegg til at enkelte anbefalinger må følges opp gjennom ulike tiltak.

Mellomkirkelig råd behandlet utredningen på sitt møte den 23. og 24. september. [Sakspapiret til deres behandling ligger tilgjengelig her](#). Godkjent vedtak fra MKRs

behandling foreligger ikke ved utsendelse av dette sakspapiret, men vil bli redegjort for under Bispemøtets behandling.

Utredningen har også blitt fulgt opp i forum som ligger utenfor Mellomkirkelig råd og Bispemøtets direkte innflytelse. MF vitenskapelig høgskole arrangerte 20. august 2024 en egen fagdag omkring rapporten, og MF tilbyr kurset *Fordypning og fornyelse i prekenarbeidet med Det gamle testamentet*, anbefalt utlyst av Bispemøtet jf BM 6/24 (da med tittel Hermeneutikk og homiletikk i GT), som planlegges gjennomført i 2025. Videre ble utredningen tematisert i møte i Samarbeid menighet og misjon 22. august, og på møte mellom Kirkerådets seksjon for barn, ungdom og trosopplæring og kristne barne- og ungdomsorganisasjoner 19. september. Nidaros bispedømme vil tematisere utredningen på stiftsdager 21.-22. oktober i år. Det arbeides med å sikre kjennskap og oversikt over hvordan utredningen følges opp også i fora utenfor Bispemøtet og Kirkerådet.

I det følgende presenteres den foreløpig foreslåtte oppfølging av anbefalingene fra Bispemøtet, med utgangspunkt i de fem tematikkene tidligere skissert. Dette vil ikke være en uttømmende liste over oppfølging av rapporten, i det nye tiltak kan bli aktuelle i fremtiden og andre organer, både innenfor og utenfor kirken, kan ta selvstendige initiativ til oppfølging. Heller må det følgende forstås som Bispemøtets første helhetlige vurdering av anbefalingene, og en første igangsettelse av tiltak.

Mer kunnskap

Flere av anbefalingene fra utvalget berører behovet for økt kompetanse og bevissthet om jødedom og jøder i Den norske kirke. Som et lærende fellesskap som alltid søker å bedre forstå den kristne tros sannheter, vår samtid og våre medmennesker, må kirken stadig søke dypere kunnskap for å videreutvikle en sunn teologi og gode og forsvarlige praksiser.

Kompetanseutvikling blant tilsatte

Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo lyser ut kurs om Den norske kirkes forhold til jødedom og jøder, *Kirkelige praksiser, jøder og jødedom*. Kurset har vært planlagt over en viss tid, og Bispemøtet vedtok å prioritere dette gjennom vedtak i februar 2024 (BM 6/24). Kurset gjennomføres som et kurslederkurs, hvor deltakere settes i stand til selv å kurse andre. Det forventes at hvert bispedømme sender to deltakere til å gjennomføre kurset, for så å gjennomføre lokale kurs. En slik ordning bidrar til å heve kompetansen i store deler av kirken, og gjør at nyere kunnskap som allerede er etablert i større grad kan få gjennomslag i det brede lag av menigheter. Bispemøtet har vært i dialog med TF knyttet til utformingen av kurset, og følgende er satt opp som læringsmål:

Kunnskaper

Studenten har

- kunnskap om jødedom og om jødisk historie i eget bispedømme
- kunnskap om ulike forståelser av begrepene antisemittisme, antijudaisme og erstatningsteologi.
- kunnskap om antijødiske motiver og mønstre i kirkelige praksiser historisk og aktuelt

Ferdigheter

Studenten kan

- analysere og utfordre kirkelige praksiser som viderefører antijødiske motiver og mønstre
- lede læringsforløp for kirkelige ansatte om emnets tematikk

Generell kompetanse

Studenten har

- dialogisk og profesjonsetisk bevissthet om kirkens rolle og utfordringer når det gjelder jødisk-kristne relasjoner

Full kursutlysning ligger tilgjengelig her: <https://www.tf.uio.no/studier/evu/kurs/2025/kirkelige-praksiser/index.html>

Særlig om forkynnelse i barne- og ungdomsarbeid og trosopplæring

Utredningen peker på noen særskilte problematiske sider ved forkynnelsen i Den norske kirke, særlig inn mot barne- og ungdomsarbeidet, hvor kontrasteringer mellom kristendom og jødedom bidrar til annengjøring av det jødiske. Det er derfor viktig at kompetanseheving ikke begrenses til å omfatte prester, men også andre faggrupper. Dette kan blant annet gjøres ved at bispedømmet legger til rette for at kateket kan delta på overnevnte kurs. Samtidig kan ikke all oppfølging av videre arbeid med å heve kompetansen blant kirkelige tilsatte hvile på et enkelt kurs, og det må sikres at dette tematiseres også på andre arenaer som for eksempel i utdanning og i fagspesifikke sammenhenger. Å arbeide med dette fordrer en god samhandling mellom Bispemøtet, Kirkerådet, KA og tjenestegruppene. Det er igangsatt dialog mellom Bispemøtets sekretariat og Barne-, ungdom- og trosopplæringsseksjonen i Kirkerådet om videre oppfølging av dette, jf møte som nevnt ovenfor.

Oppgjør med en antijødisk historie

Utredningen har et lengere kapittel som omhandler Den norske kirkes historie overfor jøder. Det forventes at kunnskap om denne historien vil inkluderes i kurset TF lyser ut. Samtidig påpeker utvalget at det ikke har vært et tilstrekkelig oppgjør med antijødiske holdninger i mellomkrigstiden. Bispemøtet hadde i 2012 en uttalelse om kirkens unnfalhet i forbindelse med deportasjonen av jøder i 1942, Kirkens forhold til jødene under okkupasjonen 1940-1945 (BM 37/12). I utredningen heter det at «selv om biskopene der også erkjente at «enkelte norske teologer ... direkte eller indirekte støttet tysk antisemittisme», mener utvalget at denne uttalelsen ikke er dekkende for å beskrive hvor utbredt de antijødiske holdningene faktisk var i Den norske kirke i mellomkrigstiden.» Gjennom utredningen tydeliggjøres det at antisemittiske og antijødiske holdninger var mer tilstedeværende og en mer integrert del av kirkens liv enn det man tidligere har tatt et oppgjør med. Tendensen som har ligget i å gi antisemittismen et stempel som «tysk import» nedskriver fenomenet mer enn det det er grunnlag for å gjøre. Utvalget konkluderer med at Bispemøtet ikke har tatt et tilstrekkelig oppgjør med dette, og anbefaler at dette gjøres. Det foreslås at Bispemøtet på et senere møte vil få utkast til hvordan denne anbefalingen kan følges opp.

Kamp mot antisemittisme og stereotypisering

Markering av deportasjonsdag

Utvalget anbefaler å innføre deportasjonsdagen 26. november som en egen dag i kirkeåret. Deportasjonsdagen er et kollektivt traume i Norge, i særdeleshet for jøder. Men også for Den norske kirke er dagen en tilbakevendende påminnelse om kirkens unnfalhet, slik Bispemøtet ga uttrykk for i sin uttalelse i 2012 (BM 37/12). Det vurderes som både naturlig og passende at menighetene i Den norske kirke oppfordres til å markere denne dagen, enten i form av gudstjeneste eller andre arrangementer med eller uten særlig liturgisk preg. Dette kan knyttes opp mot utvalgets anbefaling om at bispedømmer og lokalkirker styrker kunnskapen om jødisk liv og historie i sine sammenhenger. Selv om de jødiske miljøene i dag i hovedsak er i de store byene Oslo, Bergen og Trondheim, minner de 721 snublesteinene rundt om i landet at jødisk liv ikke kun er knyttet til disse tre byene. Nemnd for gudstjenesteliv og Kirkerådets sekretariat for gudstjenesteliv har utarbeidet liturgiske ressurser som kan benyttes til en markering av deportasjonsdagen, i en markering på selve dagen eller i en tilstøtende søndagsgudstjeneste.

Der det er passende å markere deportasjonsdagen, er spørsmålet vedrørende å innføre det som egen dag i kirkeåret mer sammensatt. Ikke minst skyldes dette tiden på året.

26. november havner i tiden rundt Kristi kongedag/domssøndag og 1. søndag i advent, to påfølgende søndager med en levende og betydelig posisjon i kirkeåret. Det kan vanskelig argumenteres for at deportasjonsdagen kan erstatte en av disse dagene. Samtidig finnes det dager i kirkeåret som ikke er knyttet opp til bestemte søndager eller har en særlig forankring i kirkelige høytider. Særlig kan nevnes Samefolkets dag 6. februar og arbeidernes dag 1. mai. Dersom også deportasjonsdagen skulle få en lik status som disse, krever dette en annen form for behandling og må vedtas av Kirkemøtet.

Videre vil en endring av status for deportasjonsdagen måtte sees i lys av kirkens markering av den internasjonale holocaustdagen som markeres 27. januar. Det vurderes derfor som mest hensiktsmessig på nåværende tidspunkt å la spørsmålet om innføring av egen dag i kirkeåret ligge i bero, men samtidig oppfordre menigheter til å ha markeringer på dagen eller tilstøtende søndager. Domssøndag, som i 2024 havner på 24. november, hvor teksten er lignelsen om brudepikene (Matt 25,1-13), synes å være den mest hensiktsmessige.

Kirkens engasjement i Israel-Palestina-konflikten

Utredningen vier særlig oppmerksomhet til Den norske kirkes engasjement i Israel-Palestina-konflikten, og flere av anbefalingene tematiserer hvordan kirken best kan engasjere seg i denne konflikten. Konflikthistorien mellom disse to statene fra 2. verdenskrig og frem til i dag påvirker relasjonen mellom kirken og jøder på forskjellige måter. Et særlig fokus i rapporten ligger i om det kirkelige engasjementet kan føre til annengjøring av det jødiske og om man utilsiktet kan bidra til å fremme antisemittiske troper.

Utredningen behandler enkelte sider av dette engasjementet, og eksemplifiserer på ulike måter. Hva gjelder uttalelser fra Bispemøtet og Mellomkirkelig råd skriver utvalget at de «har ikke foretatt en systematisk, kvalitativ undersøkelse av uttalelsene om Israel og Palestina .... Men det vi har lest av uttalelser, gir ikke grunnlag for å hevde at disse er antisemittiske eller formidler underliggende antisemittiske holdninger» (s. 119). Samtidig er utvalget delt i om engasjementet er problematisk eller ikke, basert på andre indikatorer: Dette gjelder hvorvidt man er konsistente med tanke på menneskerettighetssituasjonen også i andre deler av Midtøsten og om man i stor nok grad er bevisst den antijødiske arven kirken bærer med seg. Andre i utvalget viser til at engasjementet er en viktig prioritering og viser til de historiske røttene for kristendommen som ligger i Israel og Palestina, og Dnks tette bånd til søsterkirke og institusjoner i området.

Videre illustrer utvalget det som omtales som problematiske eksempler fra kirkelig kritikk av israelsk politikk. Eksempelene løfter fram ulike relevante tematikker som knyttes opp til konkrete eksempler, og gir anbefalinger til hvordan kritikk kunne vært formulert på en bedre måte. I drøftingen av eksemplene, er utvalget primært interessert i virkningshistorie, medievirkelighet og hvordan disse sakene har blitt tolket innen bestemte miljøer. Ikke alle som er omfattet i dette kapittelet kjenner seg igjen i kritikken utvalget presenterer.

Uttalelsene fra BM og MKR om Israel-Palestina-konflikten, eksemplene som trekkes fram fra utvalget, samt utredningen selv, viser hvor utfordrende og sammensatt det er å engasjere seg i en konflikt som er så kompleks som Israel-Palestina. Ikke minst har det siste året, med terrorangrepet 7. oktober 2023 og den påfølgende krigføringen i Gaza økt polariseringen og skapt et krevende samtaleklima. Aller mest rammer dette de lidende i Israel og Palestina, men konflikten har også ringvirkninger inn i det norske samfunn og leveforhold for den jødiske minoritet i Norge. Dette tydeliggjøres i HL-senterets holdningsundersøkelse 2024 som viser en økning i antisemittiske holdninger.

Anbefalingene fra utvalget vedrørende Dnks engasjement for Israel-Palestina-konflikten bærer preg av forventninger om fortsatt sterk bevissthet omkring språkbruk i uttalelser fra BM og MKR, og at Den norske kirke på alle nivåer i økende grad er bevisst omfanget av sitt engasjement i Israel og Palestina og hvordan dette kan være med på å skape ensidige fremstillinger og fiendebilder. En videre oppfølging av dette fra både MKR og BM sin side vil derfor være fortløpende samtale omkring sitt arbeid, fremfor et vedtakspunkt som kan iverksettes og rapporteres på i denne omgang.

Oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring

Flere av punktene under overskriften oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring kan relateres til punktene som er under overskriften Mer kunnskap, og det er derfor ikke noen særlige oppfølgingspunkter under denne delen. Samtidig peker deler av punktene inn mot teologisk nytenkning, som redegjøres for nedenfor.

Teologisk nytenkning

Slik det tidligere er beskrevet, er et kjerneanliggende å heve kompetansen om det jødiske i Den norske kirke. Videre er det viktig, som utvalget påpeker, at det utvikles ny kunnskap. Utredningen utfordrer ikke bare på å spre allerede etablert kunnskap for å heve kompetansen, men selv å bidra til å videreutvikle teologi og kirkeliv. Dette vil være et viktig, og langsiktig arbeid i kirken, og krever samarbeid mellom Den norske kirke, teologiske læresteder og kristne organisasjoner. Dette handler blant annet om temaer som erstatningsteologi, bekeftelses- og utvidelsesmodeller, misjonsforståelse og eskatologi. Som læreorgan i Den norske kirke har Bispemøtet et særlig ansvar for å sikre at teologien som både ligger til grunn for kirkens praksiser og forkynnelse er evangelisk, forpliktet på Bibelen og bekjennelsene, men tolket og forstått i møte med vår samtid. I denne sammenheng belyser utredningen at dette ikke i tilstrekkelig grad er ivarettatt med hensyn til forståelsen av sammenhengen mellom det kristne og det jødiske i vår sammenheng. Det er derfor et behov for et arbeid med å videreutvikle Den norske kirkes teologi på dette området. Det anses som hensiktsmessig at en initierende belysning, samtale og drøfting av dette kan skje i Teologisk nemnd under Mellomkirkelig råd, og det anbefales at det sendes en henvendelse fra Bispemøtet til nemnda for å igangsette et arbeid med dette.

Mer dialog

Slik det tidligere er nevnt i sakspapiret, ligger ansvaret for Den norske kirkes dialogarbeid særlig hos Mellomkirkelig råd og det er derfor naturlig at hovedansvaret for oppfølging av dette samt kirkens deltakelse i internasjonale fora forblir der. Dette gjelder både dialog med jødiske miljøer i Norge, men det vil også være naturlig å følge opp relasjonen med International Council of Christians and Jews (ICCJ) slik utredningen gir anbefaling om.

Biskopene har en særlig posisjon som talsperson i og for kirken. De er derfor nært koblet på dialogarbeidet Den norske kirke er en del av. Dette forutsetter en nær samhandling mellom biskopene og Mellomkirkelig råd omkring hvordan dette arbeides videre med, ikke minst i de forumene hvor den teologiske samtalen er bærende.

Økonomiske/administrative konsekvenser

Deltagelse i kursleder kurset *Kirkelige praksiser, jøder og jødedom* dekkes av bispedømmenes ordinære budsjett til etter- og videreutdanning for prester i 2025. Det vil imidlertid påløpe ekstra utviklingskostnader til program og kursmateriell til oppfølging i prostiene. Bispemøtets sekretariat er i dialog med TF om dette og vil ta kostnadene med i Bispemøtets budsjett for 2025.

Det må i bispedømmene også avsettes tid og ressurser til gjennomføring av kurs i prostiene i andre halvår 2025 og 2026.